

PROPER NAMES' LEXICAL STRUCTURE

Camelia Alibec

Senior Lecturer, PhD, "Mircea cel Bătrân" Naval Academy, Constanța

Abstract: The forming stage of a Romanian proper names' system is previous to their documentary certification (the XIX century). Therefore, the creation of the personal denomination corresponds to the forming process of the Romanian language, as part of the Romanic system. The Romanian person names, as a Romanic system, should be organized according to a historical stratification on a Latin basis. The Latin denominative system with three names (trinomina): praenomen, nomen, cognomen is still in use. Searching for the Latin inheritance in the Romanian onomatology, we sometimes get at some false etymological reclaim of some names or at equivocal etymologies. The creation of proper names having a lexical basis inherited from the Latin language is a common trace for all the Romance languages. The forming process of the Romanian anthropology starts with the Romanization and the Christianization of the vernacular population, which imposes the religious names, goes on by creating laic names out of Romanian lexical forms and completes by adopting and adapting of some foreign loans, especially Slavic. However the forming of the onomastic system is an ongoing evolutionary process, with a dynamic which is historically and socially specified.

Keywords: proper names, onomatology, etymology, denomination, lexical.

Etapa de formare a unui sistem a numelor de persoană românești este anterioară atestării lor documentare (secolul al XI-lea). Prin urmare, crearea sistemului de denotație personală corespunde procesului formativ al limbii române, ca parte a romanității. Numele de persoană românești, ca sistem romanic, ar trebui să se organizeze conform unei stratificări istorice pe baze latine.

*“Există un substrat prelatin, un adstrat de nume străine și un superstrat cult. Izvoarele epigrafice – inscripțiile pe piatră, marmură, cărămidă, table cerate sau diverse obiecte etc. – pot dovedi perpetuarea anumitor nume de persoane”.*¹

Analiza numelor de persoană românești în perspectivă etimologică și istorică pare să confirme această structură.

Ca și în cazul celorlalte limbi romanice, cunoașterea onomasticii străvechi, aparținând stratului prelatin și a celui latin, începe cu cercetarea izvoarelor epigrafice. Corpusul de inscripții găsite în provinciile dunărene cuprinde peste 3.000 de nume de persoană. Dintre acestea, foarte puține sunt prelatine, traco-dacice; s-au descoperit doar 67, alături de nume de origine greacă, ilirică și celtică. A existat și un amestec surprinzător de forme daco-latine, iar la un moment dat s-a produs substituția formelor autohtone vechi prin nume latine; au fost identificate 2.000 de prenume, nume gentilice și supranume. Toate aceste nume romanice au dispărut la rândul lor, treptat, până la contactul cu slavii, în secolele VI, VII d. Hr.

¹ D. Tomescu, 1998, p. 17

Ansamblul numelor prelatine înregistrat în inscripțiile dunărene se completează cu numele dacice menționate în izvoarele epigrafice din întreg Imperiul Roman. Așa cum mărturisesc inscripțiile epigrafice dunărene, numele traco-dacice s-au contopit cu cele romane, supraviețuind o perioadă mai lungă presiunii sistemului roman, însă romanizarea își pune treptat pecetea pe onomastica autohtonă.

Sistemul denominativ latin cu trei nume (trinominal): *praenomen, nomen, cognomen* se păstrează. Primul nume din formula denominativă latină era *praenomen*, “înaintea numelui”, nume strict individual, ales dintr-un inventar restrâns de forme. Al doilea element denominativ, *nomen*, considerat adevăratul nume de identificare oficială a persoanei era semnul de apartenență la o gintă, fiind un nume comun titurilor membrilor gintei respective. Al treilea nume, *cognomen*, era un supranume (poreclă) care, la început se atribuia individual, ulterior devenind transmisibil din tată în fiu. Toate numele de tip *cognomen* erau în general forme motivate, provenite din nume comune precum: calificative, nume de plante, animale sau de păsări, nume de locuitori etc.

Formula denominativă triplă era aplicată numai cetățenilor romani; sclavii nu purtau nume, fiind desemnați prin poreclă.

Lipsa de continuitate a sistemului roman de denotație tripartită, precum și misterul dispariției numelor prelatine și a celor latine caracterizează atât romanitatea orientală cât și pe cea occidentală. Pierderea formelor onomastice latine oficiale și a celor din corpusul de inscripții îndeamnă pe multi lingviști să pună sub semnul îndoielii romanitatea antroponimiei românești.

Printre aceștia s-a numărat și Sextil Pușcariu care afirma: “*precum n-am păstrat cu fonetism românesc numirile topice latine oficiale, tot astfel nu avem nici o urmă sigură de continuitate între onomastica latină oficială și cea română. Pe cât se pare strămoșii noștri se numeau, la începutul veacului de mijloc, cu cunoscute nume rustice, mai ales nume de animale, plante, pietre scumpe etc., a căror începuturi datează din epoca romană*”.²

Specialistul în onomastică Ștefan Pașca afirmă că o examinare a istoriei românilor exclusiv pe baza numelor de persoană ar duce la concluzia că originea lor este neromană, în totală contradicție cu datele pe care le oferă studiul limbii române. Pentru Pașca, “*este surprinzător că cele mai vechi documente nu ne destăinuiesc moștenirea sigură a unor elemente străvechi, în timp ce în limba vorbită se oglindește atâta romanitate*”.³

În căutarea febrilă a moștenirii latine în onomastica românească, se ajunge adeseori la falsa sau forțata recuperare etimologică a unor prenume sau la etimologii nesigure. Pe urmele unor considerații ale lui Al Philippide, Șt. Pașca adaugă, doar ca ipoteză de lucru, conservarea în onomastica românească a unor radicale onomastice. Astfel radicalul *Flor-*, detașat din nume romanice ca *Florinus, Florius, Florio*, poate fi recunoscut în numele românești *Flor, Floru, Florea*, sau ca și *Floarea*, pot proveni de la numele comun (apelativ) *floare*, sau după cum crede N. Drăganu, de la sărbătoarea Floriilor (ca și numele românești *Crăciun, Pascu, Botez*).⁴

Preocuparea de a găsi argumente și contraargumente pentru ideea continuității numelor latine în sistemul de denotație românească a îndepărtat cercetarea de la adevăratele urme latine din onomastica românească; este vorba despre succesiunea unor nume latine și greco-latine creștine, precum și a unui model de denotație onomastică prin forme delexicale.

² S. Pușcariu, vol. VI, pp. 525-526.

³ St. Pașca, 1936, p. 31.

⁴ Ibidem, p.32.

Moștenirea numelor religioase în limba română, ca de altfel și în întreaga romanitate occidentală, corespunde cu pierderea progresivă a formelor latine laice sub presiunea creștinismului.

Romanizarea, înfăptuită prin limba și credința religioasă, a dus la distrugerea sistemului onomastic roman tradițional. Creștinii au fost probabil primii care au optat pentru numele unic. Botezul presupunea adoptarea unui nume nou care, dincolo de valoarea sa de identificare, avea semnificația simbolică a rupturii de viața anterioară, necreștină. Numele de botez unic s-a generalizat mai ales după oficializarea religiei creștine, în secolul al IV-lea.

Pe cale religioasă s-au reluat și s-au pus în circulație forme vechi de diverse origini, mai ales din ebraică și din greacă. Multe dintre numele românești au origine ebraică. Fie că au fost adoptate de la romani sau de la greci, de la slavi sau de la popoarele migratoare, fie că au constituit o influență cărturărească, cele mai multe își au rădăcinile în religia creștină; în textele biblice, deci în ebraică.

Formele onomastice ebraice din Vechiul și Noul Testament alcătuiesc nucleul primului inventar de nume religioase, introdus pe filieră bisericească. La numele de botez de origine ebraică se adugă și numele de origine greacă din Noul Testament; alături de numele biblice, de origine ebraică sau grecească, în calendarul creștin se includ și nume grecești de proveniență laică.

Numele de botez unice (biblice, hagiografice sau calendaristice), care au substituit aproape integral antroponimele latine, au alcătuit la început un fond onomastic general, comun tuturor limbilor romanice. Până în ziua de astăzi, numele religioase se constituie într-un inventar internațional, constituit din puține forme intens circulate, care corespund importanței și semnificației sfinților celebrați prin nume.

Potrivit ultimelor cercetări în domeniul onomasticii istorice, folosirea numelui de botez unic se pare că a rezistat până la sfârșitul secolului al XI-lea. Numele de persoană își îndeplinește cu greu principala funcție, aceea de a identifica și a individualiza o persoană. Se resimte necesitatea apariției, pe lângă numele de botez, a unui al doilea nume de individualizare a persoanei. Al doilea nume putea fi un alt nume de persoană (patronimic), indicând ascendența pe linie paternă, un nume de loc care arăta proveniența persoanei sau un nume comun, o poreclă motivată de particularitățile persoanei. Asemănarea cu cognomenul latin este evidentă; ea poate fi o coincidență, o influență cultă sau o continuitate a unui tipar denominativ transmis prin numele laice, care au circulat alături de numele religioase unice.

Mulți dintre specialiști, precum Al. Graur, N.A. Constantinescu, Ch. Ionescu alătură primului strat etimologic al antroponimiei românești și numele de persoană laice formate de la cuvinte comune ale limbii moștenite din latină. Ele se încadrează la categoria mai largă a “numelor de persoană delexicale”, denumite astfel pentru a indica proveniența lor din elemente ale vocabularului. Înzestrarea vocabularului cu funcții onomastice de identificare și de individualizare a persoanei reprezintă un transfer de forme dintr-o clasă în alta, nume comune > nume proprii, realizabil numai asupra cuvintelor românești. Din această cauză numele de persoană delexicale sunt considerate “creații românești” indiferent de originea numelor comune de bază. Crearea numelor de persoană cu bază lexicală moștenită din limba latină este o trăsătură comună tuturor limbilor romanice.

Astfel devin nume de persoană cuvinte de origine latină care denumesc: grade de rudenie; părți ale corpului uman și animal; culori; calități și defecte; **animale domestice și sălbatice; păsări, insecte; plante, fructe**; fenomene naturale; sărbători creștine; stări sociale; meserii și profesii. Din toată această înșiruire de domenii onomasiologice ne vom opri asupra câtorva exemple de proveniență latină:

- a) plante, fructe: *Arbore* < rom. arbore < lat. arbor, -oris; *Cireș* < rom. cireș < lat. ceresius; *Frasin* < rom. frasin < lat. fraxinus, *Plopu* < rom. plop < lat. ploppus; *Prună* < rom. prună < lat. pruna; *Teiu* < rom. tei < lat. tilium (< tilia);
- b) animale domestice și sălbatice: *Ariciu* < rom. arici < lat. ericius; *Calu* < rom. cal < lat. caballus; *Lupu* < rom. lup < lat. lupus; *Ursu* < rom. urs < lat. ursus; *Vulpe* < rom. vulpe < lat. vulpes;
- c) păsări: *Corbu* < rom. corb < lat. corvus; *Găină* < rom. găină < lat. gallina; *Păun* < rom. păun < lat. pavo, -onis; *Vultur* < rom. vultur < lat. vultur, -is;
- d) insecte: *Albină* < rom. albină < lat. alvina; *Furnică* < rom. furnică < lat. formica; *Muscă* < rom. muscă < lat. musca; *Tăun* < rom. tăun < lat. tabo, -onis; *Viespe* < rom. viespe < lat. vespa.

Aceste câteva exemple reprezintă nume de familie românești provenite din cuvinte de origine latină, dar se poate observa că se fixează ca antroponime, forme lexicale care aparțin vocabularului fundamental.

Dintre antroponimele de proveniență lexicală, un număr restrâns de forme onomastice, și ne vom referi strict la categoria fitonimelor și zoonimelor, sunt înregistrate ulterior ca prenume masculine: *Lupu*, *Mielu*, *Ursu* și feminine: *Albina*, *Căpria*, *Căprița*, *Cireașa*, *Mierla*, *Oița*. Majoritatea cuvintelor comune care dau naștere unor nume de persoană se întâlnesc în subclasa supranumelor (porecle), devenite mai târziu nume de familie. Fixarea numelor comune ca antroponime se face prin preluarea formei de bază în diferite ipostaze morfologice: forme de gen masculin: *Ursu* și feminin: *Furnică*, *Muscă*, *Vulpe*, forme unice de singular: *Mierlă*, *Secară*, forme nearticulate: *Arbore* și articulate: *Cucu*, *Porcu*.

Contextul creștin al romanizării orientale rezervă elementului grec un rol particular în constituirea inventarului antroponimic românesc. Creștinismul a introdus în repertoriul său onomastic numele grecești ale apostolilor, ale sfinților și ale martirilor greci. Numele creștine grecești care au la bază forme lexicale îmbogățesc inventarul onomastic religios, alcătuit din numele biblice sau din numele de sfinți. Circulația numelor de persoană grecești în lumea creștină este asigurată, în general de biserică, prin filiera cultă.

“Numele grecești au fost și ele cunoscute mai întâi prin filieră slavă, cu pronunțare apropiată de cea din greaca modernă, apoi ne-au venit din nou, de astă dată, din apus, trecute prin filiera latină, astfel încât astăzi regula generală este că numele grecești din antichitate sînt tratate exact ca cele de origine latină”.⁵

Elementul migrator a marcat diferit evoluția antroponimiei românești. O evaluare generală a împrumuturilor onomastice de la aceste popoare arată că acestea corespund împrumuturilor lexicale care alcătuiesc adstratul limbii române. Împrumuturile germanice (goți, gepizi) sunt aproape inexistente; celelate migrații (hunii, avarii) nu au lăsat nici o urmă în onomastica românească.

“E totuși curios că nici unul din popoarele cu care am venit în atingere – în afară de Slavi – înainte de sec. X-XI, nu au imprimat nici o urmă remarcabilă în lumea numelor noastre personale”.⁶

Preluarea numelor de persoană din onomastica slavă corespunde unei puternice influențe slave asupra lexicului românesc. Motivul împrumutului de nume slave sunt tot de natură onomastică, precum nevoia de îmbogățire și reinnoire a inventarului autohton de nume de persoană, atracția pentru elementele noi sau prestigiul social al purtătorului.

⁵ Al. Graur, 1965, p.43.

⁶ St. Pașca, 1936, p. 33.

Tot prin intermediul elementului slav, în onomastica românească pătrunde un sistem de sufixare, extrem de productiv, care diversifică numele la nesfârșit. Acestea au fost cercetate de numeroși specialiști, precum Ioan Pătruț, Ștefan Pașca, care a prezentat cu exemple, 72 de sufixe slave simple și 22 compuse, N. A. Constantinescu, care face o clasificare detaliată a sufixelor din onomastica românească în care le include și pe cele slave. Acest aspect al derivării numelor de persoană prin sufixe va fi detaliat în capitolele următoare când vom studia numele de familie provenite de la zoonime și fitonome.

După părerea celor mai mulți specialiști, numele străine, germanice sau slave, s-au impus în fața numelor autohtone prin tendința generală de imitație a numelor, împrumuturile făcându-se prin clasele suprapuse, prin farmecul noutății și al exotismului lor. La aceste aspecte se mai poate adăuga și faptul că o formă onomastică străină corespunde mai bine necesității de individualizare prin nume de persoană.

Ca o concluzie, putem afirma că numele de persoană alcătuiesc un inventar mai deschis împrumuturilor și inovațiilor, prin urmare mult mai mobil decât limba a cărei structură rămâne stabilă. Procesul formativ al antroponimiei românești începe cu romanizarea și creștinarea populației autohtone, care impune numele de botez religioase, continuă prin crearea numelor laice din formele lexicale românești și se completează cu adoptarea și adaptarea unor împrumuturi străine, mai ales slave. Formarea sistemului onomastic este, însă, un proces evolutiv continuu, cu o dinamică condiționată istoric și social.

BIBLIOGRAPHY:

- GRAUR, Al.**, *Alte etimologii românești*, Editura Academiei Române, București, 1975.
GRAUR, Al., *Nume de persoane*, Editura Științifică, București, 1965.
GRAUR, Al., *Nume de locuri*, Editura Științifică, București, 1972.
IONESCU, Ch., *Antroponimie românească*, Teză de doctorat, Universitatea București, București, 1979.
PAȘCA, St., *Nume de persoane și nume de animale în țara Oltului*, București, 1936.
PUȘCARIU, S., *Limba Română* (vol. I, II), Fundația pentru literatură și artă, București, 1959.
PUȘCARIU, S., *Dacoromania: Buletinul Muzeului Limbei Romanae* (Cluj), vol. VI, pp. 525-526.
TOMESCU, D., *Gramatica numelor proprii în limba română*, Editura All, București, 1998.
TOMESCU, D., *Numele de persoană la români – Perspectivă Istorică*, Editura Univers Enciclopedic București, 2001.

Dicționare

- DEX** = *Dicționarul explicativ al limbii române*. Academia Română, Institutul de lingvistică, ediția a II-a, București, 1975.
DOR = **Constantinescu, N., A.**, *Dicționar onomastic românesc*, Editura Academiei Române, București, 1963.